

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА СТРАТЕГІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕОІНДУСТРІАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ*

METHODICAL APPROACHES TO FORMATION AND STRATEGIES FOR THE IMPLEMENTATION OF THE NEOINDUSTRIAL POLICY

У статті узагальнено методичні підходи та концепції стратегій реалізації неоіндустріальної промислової політики. Розглянуто методи та механізми впровадження державного регулювання промислового розвитку з урахуванням активізації інноваційно-інвестиційних процесів в економіці держави. Запропоновано концептуальні орієнтири розвитку механізмів неоіндустріальної промислової політики як складової частини соціально-економічної політики держави через систему заходів прямого (адміністративного) і непрямого (фінансово-економічного) державного регулювання економіки, спрямованих на стимулювання розвитку промисловості, підвищення національної конкурентоспроможності і ефективності виробництва.

Ключові слова: промислова політика, методичні підходи, державне регулювання, неоіндустріалізація, регіональний розвиток.

В статье обобщены существующие методические подходы и концепции стратегий реализации неоиндустриальной промышленной политики. Проведен обзор методов и механизмов внедрения государственного регулирования промышленного развития с учетом активизации инновационно-инвестиционных процессов в экономике государства. Предложены концептуальные ориентиры развития механизмов неоиндустриальной промышленной политики как

составной части социально-экономической политики государства через систему мер прямого (административного) и косвенного (финансово-экономического) государственного регулирования экономики, направленных на стимулирование развития промышленности, повышение национальной конкурентоспособности и эффективности производства.

Ключевые слова: промышленная политика, методические подходы, государственное регулирование, неоиндустриализация, региональное развитие.

The article summarizes the existing methodological approaches and concepts to the strategies for implementing neoindustrial policy. The review of methods and mechanisms for introducing state regulation of industrial development, taking into account the activation of innovation and investment processes in the state economy. Conceptual guidelines for the development of the mechanisms of neoindustrial policy as an integral part of the state's socio-economic policy through a system of measures of direct (administrative) and indirect (financial and economic) state regulation of the economy aimed at stimulating the development of industry, increasing national competitiveness and production efficiency are proposed.

Key words: industrial policy, methodical approaches, state regulation, neoindustrialization, regional development.

УДК: 330.34(477)

Носирев О.О.

к.т.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та фінансів
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці визначають дві базові концепції державної промислової політики [1]:

- промислова політика, заснована на методах адміністративної дії і прямого бюджетного субсидування галузей промисловості й окремих проєктів;

- промислова політика з переважанням методів непрямого стимулювання виробництва товарів (робіт, послуг), конкурентоспроможних на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Перша модель у чистому вигляді застосовувалася на ранніх стадіях індустріального розвитку. Практика показала, що визначення точок зростання виключно державою, особливо на довгостроковій основі, може призвести до порушення балансу в економічній системі. Це, своєю чергою, підриває базу реалізації поставлених завдань. Друга модель здатна добре функціонувати в державах, де склалася стійка суспільно-економічна система, відмінна раціональною поведінкою

цивільних і ринкових інститутів і передбаченістю розвитку. Очевидно, що сучасна соціально-економічна ситуація в Україні не дає змоги перейти виключно до другої моделі. Відповідно, під час розроблення та реалізації української державної промислової політики доцільно використовувати як прямі, так і непрямі методи державного регулювання. У цьому варіанті держава відмовляється від регулюючого втручання у конкретні господарські процеси, але активно займається неоіндустріальним перетворенням соціальних і ринкових інститутів для створення сприятливих умов підприємництва, формування конкурентоспроможної економіки, вирішення основних соціальних завдань. За таких умов держава, не покладаючись тільки на автоматичну дію законів ринку, залишає за собою право визначати загальнонаціональні пріоритети для всіх учасників процесу промислового відтворення [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагомий внесок у вивчення сучасних проблем промислової політики зроблено працями Б. Данилишина, М. Долішнього, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, В. Керецмана, М. Козоріз, Е. Лібанової, В. Мікловди, О. Оболенського, Я. Олійника, Г. Під-

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проєктом № Ф70/17593 Державного фонду фундаментальних досліджень.

грушного, Н. Ліби, В. Пили, С. Пирожкова, С. Романюка, Д. Стеченка, В. Чужикова, М. Кизима, Є. Хаустової та інших вітчизняних дослідників.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування основних стратегічних пріоритетів реалізації промислової політики та концептуальних підходів до впровадження стратегій ефективною промислової політики на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У промисловій політиці, орієнтованій на неоіндустріальну трансформацію, перевага надається м'яким, горизонтальним методам регулювання, а активізація виробництва орієнтована на стійке зростання, що передбачає зростання зайнятості і доходів населення, підвищення якості життя, дотримання екологічних вимог, збереження довкілля та ресурсоефективність У процесі дослідження вітчизняного і світового досвіду розвитку виробничої сфери дослідниками сформульовано чотири основних принципи розроблення і реалізації промислової політики [3].

Перший принцип – політична підтримка національної промислової політики. Надання державної підтримки чи стимулювання розвитку промислового виробництва і сфери послуг здійснюється відповідно до пріоритетів, які проголошуються у щорічних посланнях Президента України і закріплюються в Основних напрямках діяльності уряду України.

Другий принцип – об'єктивність промислової політики. Цим принципом промислової політики визначається об'єктивна зумовленість підвищення конкурентоспроможності й стратегії структурної перебудови промисловості відповідно до домінуючих тенденцій розвитку світової та вітчизняної економіки. Реалізація даного принципу припускає неоіндустріальний розвиток наукоємних галузей і технологічної модернізації традиційних галузей, становлення нового типу галузевої структури промисловості і прискорення інноваційного процесу. Розвиток високотехнологічного сектору і реалізація наукоємної продукції забезпечує створення інноваційної інфраструктури, побудови логістичних систем, реалізації освітніх програм і організації технічної підтримки, які здійснюються переважно у вигляді надання інтелектуальних послуг. Під час реалізації цього принципу необхідно орієнтуватися на можливості конкурентоспроможних вітчизняних компаній і великих транснаціональних корпорацій з українським капіталом, регіональних промислових структур і територіальних комплексів, а також підприємств малого й середнього бізнесу, що забезпечують і підживлюють вітчизняний бізнес інноваціями, новими видами продукції та кадровими ресурсами.

Держава має певним чином виявляти зацікавленість у підтримці:

- корпоративних структур, що забезпечують національну безпеку й економічну незалежність країни;

- транснаціональних корпорацій і вертикально інтегрованих структур для постійного збільшення їхньої частки на світовому ринку та розширення обсягу участі у міжнародному розподілі праці;

- регіональних компаній для збільшення їхньої частки на внутрішньому ринку й перетворення у промислові структури загальнонаціонального масштабу з перспективою виходу на світовий ринок із конкурентною продукцією;

- інноваційно-активних підприємств малого й середнього бізнесу;

- вирішення завдань інституціонального забезпечення економіки знань, а також концентруючих свої зусилля на проривних напрямках технологічного прогресу [4].

Третій принцип – прозорість механізму реалізації промислової політики. Здійснення вибору конкретних об'єктів промислової політики має здійснюватися за прозорими схемами й зрозумілими критеріями з урахуванням думки трьох сторін господарської діяльності: держави, бізнесу і організацій, що представляють інтереси працівників.

Якісними критеріями вибору об'єктів є:

- пріоритетні соціально-економічні цілі та інтереси національної безпеки України, що враховуються у стратегії розвитку підприємства;

- репутація підприємства і ступінь відомості його торгової марки, а також продукції на зовнішньому й внутрішньому ринках;

- участь акціонерного капіталу компанії у реальному котируванні акцій на міжнародних, центральних і регіональних фондових біржах, а також ступінь використання компанією таких фінансових інструментів, як публічна емісія облігацій, випуск векселів і т. п.;

- рівень вищого персоналу й якість управління.

Кількісними критеріями оцінки компаній є:

- наявність і перспектива зростання платоспроможного попиту (внутрішнього й зовнішнього) на певні види продукції і послуги;

- динаміка капіталізації компанії з визначенням частки профільних активів (забезпечуючих випуск, реалізацію і післяпродажне обслуговування своєї конкурентоспроможної продукції) у вартості сукупних активів;

- динаміка зростання випуску конкурентоспроможної продукції з визначенням частки такої продукції на національних і світових ринках;

- співвідношення власних і позикових фінансових інвестиційних ресурсів із визначенням частки прямих інвестицій у модернізацію і переоснащення основного й допоміжного устаткування, а також обсягів власного і зовнішнього фінансування НДДКР;

- наявність планів і практика створення нових робочих місць, реалізації програм підвищення кваліфікації [5].

Стимулювання процесів розширення спектру й обсягів наукоємних послуг у міжнародній системі розподілу праці є найперспективнішим напрямом експортного складника промислової політики. Для ефективного вирішення завдань неоіндустріальної трансформації вітчизняного промислового потенціалу та інтеграції у глобальні виробничі ланцюжки з більшою часткою доданої вартості доцільно спиратися на комбінацію експортоорієнтованої та інноваційно спрямованої моделей індустріалізації [6].

Четвертий принцип – комплексність і цілісність системи реалізації промислової політики. Цей принцип означає взаємозв'язок системи державного регулювання економіки і заходів щодо розроблення і реалізації промислової політики з програмами соціально-економічного і культурно-освітнього розвитку суспільства. Він припускає не тільки координацію всіх видів економічної політики, а й підлеглисть інноваційної, інвестиційної, кадрової, зовнішньоекономічної політики цілям і завданням промислової політики.

Промислова політика охоплює розвиток усього товарного виробництва, але його учасники знаходяться на різних рівнях розвитку господарства, тому методи економічної дії на них мають бути неоднаковими. Для підприємств, що повністю адаптувалися до ринкових умов, необхідне створення загальних економічних умов. Для підприємств, що знаходяться в депресії, потрібна селективна підтримка залежно від їхньої економічної значущості [7].

Виступаючи частиною загальної економічної політики держави, неоіндустріальна промислова політика реалізується через такий самий набір методів та інструментів, властивих найзагальнішій економічній політиці, а також методів більш приватного порядку.

Методи промислової політики вельми різноманітні, апробовані практикою багатьох країн і в цьому значенні становлять якийсь стандартний набір. Різні автори класифікують їх по-різному, проте є доцільним класифікувати ці методи за змістом й одночасно за характером дії на об'єкт [8]:

1) методи макроекономічного регулювання. Вони спрямовані на формування необхідної для розвитку реального виробництва загальноекономічного середовища, передусім на забезпечення фінансової стабілізації, подолання дефіциту держбюджету й упорядкування грошового обігу, досягнення позитивного платіжного балансу, стабілізацію або принаймні передбачену зміну курсу національної валюти. Все це утворює макроекономічний фундамент, без якого неможливо розвернути дієву промислову політику. Макроекономічне

регулювання здійснюється через інструменти податкової, грошово-кредитної і фінансової, а також зовнішньоекономічної політики;

2) ресурсні (витратні) методи. Це зазвичай методи прямої дії на об'єкти промислової політики. Конкретні види ресурсних методів вельми різноманітні. Передусім це система державних замовлень і держзакупівель. Далі – адресні субсидії і субвенції, кредити, формування і використання фондів страхування ризиків (інвестиційних, експортних та ін.), податкові пільги. Промислова політика включає фінансове забезпечення підготовки і перепідготовки кадрів, витрати на імміграцію трудових ресурсів, субсидування державою фундаментальних досліджень і частково НДДКР прикладного характеру.

Держава може також узяти повністю або частково витрати, що дають змогу подолати або пом'якшити несприятливі соціальні результати реструктуризації промисловості, передачі заводської соціальної інфраструктури у ведення місцевих органів влади. Витратні методи реалізуються через інструменти бюджетної, інвестиційної та інноваційної політики [8; 9];

3) інституціональні методи – це формування відповідної ринковим принципам і завданням економічної (зокрема, промислової) політики правового й організаційно-економічного середовища, загального для всього господарського порядку. Характер дії цих методів – регулюючий і стимулюючий. Реалізація інституційних методів не припускає витрат безпосередньо на об'єкт промислової політики (галузь, підприємство, регіон). Якщо й є ресурсні витрати, то на проведення самих інституціональних перетворень, на створення відповідних інститутів ринку і регулювання розвитку виробництва.

Інституціональні методи – це засоби загальносистемного характеру, вони впливають не вибірково, а на всю економічну систему, охоплюють увесь комплекс питань господарського законодавства, особливо правове облаштування трудових відносин.

Для розвитку виробництва особливо важливим виявляється формування ринку цінних паперів, що додає капіталу мобільність;

4) окремо слід виділити такий метод, як інформаційний. Найпершим обов'язком держави в рамках політики розвитку реального сектору виробництва товарів і послуг є забезпечення суб'єктів ринку і відповідних державних органів систематизованими, обробленими за допомогою науково обґрунтованих методик даними про оточуюче їх економічне і політичне середовище. Це дає змогу учасникам процесу розвитку економіки підвищити обґрунтованість своїх рішень у сфері виробничої, інвестиційної, інноваційної, комерційної діяльності. Йдеться про систематичні й доступні широкому

колу користувачів аналізу і прогнозу економічної ситуації в країні, в окремих галузях і регіонах. Маються також на увазі маркетингові дослідження й організація системи консалтингових послуг [8].

На сучасному етапі за умов посилення інтеграційних відносин увага держави до проблем вітчизняної промисловості потрібна з низки причин:

- значна частина створеного у СРСР промислового потенціалу від початку не орієнтована на ринок і не в змозі випускати конкурентоспроможну продукцію;

- довгий час державна підтримка традиційно зводилася до бюджетної підтримки важливих для економіки галузей (без перепрофілювання підприємств і орієнтації їх на ринок, без перепідготовки фахівців і підвищення якості менеджменту);

- у найближчій перспективі головним завданням промисловості має бути вихід на світовий ринок, що вимагає перегляду традиційних підходів до промислової політики [9].

Останнім часом вітчизняна економіка прискореними темпами втрачає свою конкурентоспроможність. Інтеграція у світову економіку може загострити проблеми, що позначилися, тому основним завданням держави сьогодні є створення цілісної системи забезпечення розвитку наукоємного виробництва в Україні, переведення країни на інноваційну стратегію розвитку. Йдеться не про підтримку галузей або підгалузей за канонами планової економіки, а про підтримку окремих виробництв і технологій, здатних забезпечити технологічні прориви, значущі для світової економіки. Тільки у цьому разі можна добитися розширення частки українських підприємств на вітчизняних і світових ринках, що, своєю чергою, має стати основним джерелом підвищення рівня життя громадян.

Тенденції розвитку регіонів України зумовлюють необхідність формуванням неоіндустріальної регіональної промислової політики за горизонтальним принципом. Цей принцип передбачає спрямування заходів промислової політики на рівномірний та конкурентний розвиток усіх секторів, галузей та сфер діяльності на рівні регіону [9].

Організація підтримки і стимулювання інвестиційного й інноваційного розвитку держави має мати системний характер і може надати відчутні результати за умови відповідного корегування державного управління в податковій, бюджетній і зовнішньоекономічній сферах [10].

Промислова політика, розроблена з використанням неоіндустріального підходу, має включати такі підсистеми:

- маркетингову, функції якої полягають у вивченні споживчого і інвестиційного попиту на різних ринках (як внутрішніх, так і зовнішніх) і подальшому формуванні маркетингової стратегії;

- інноваційну, до функцій якої належать створення портфеля конкурентоспроможних інновацій

на основі тих, що є, НДДКР й забезпечення їх прискореного впровадження у промислове виробництво;

- структурну, функції якої полягають у визначенні пріоритетів промислового розвитку і створенні сприятливого фінансово-економічного й нормативно-правового режиму для трансферту інновацій у виробництво [10].

На сучасному етапі з урахуванням посилення інтеграційних відносин в Україні сформувався два провідних суб'єкти промислової політики: держава, ініціююча економічну реформу, і великий бізнес (інтегровані бізнес-групи). Очевидно, що за умов фінансових труднощів, що переживаються вітчизняною економікою, а також за умов відкриття економічних меж і неготовності українських товаровиробників конкурувати з могутніми зарубіжними компаніями діяльність держави у сфері промислової політики набуває особливої актуальності. Водночас визнання крупного бізнесу як найважливішого суб'єкту підвищення конкурентоспроможності країни можна вважати необхідною основою неоіндустріальної державної промислової політики [11].

В Україні інтегровані підприємства стали економічними суб'єктами, здатними акумулювати необхідні для інвестицій фінансові потоки. Вони здатні в умовах, що склалися, приймати технологічні та фінансові ризики нововведень, вирішуючи тим самим проблему комерціалізації технологій та їх упровадження. З розвитком великих вітчизняних підприємств їхня роль у модернізації країни зростатиме, оскільки сам-е у них концентруються ресурси загальнонаціонального розвитку: професійні кадри, управлінська компетенція, передові технології й фінансові ресурси [12].

Крім того, саме ці інтегровані підприємства реально включаються до конкурентної боротьби на міжнародних ринках. Тільки перехід до неоіндустріальної інноваційної економіки дасть змогу підвищити ефективність української промисловості й інтегруватися у світовий інформаційний та економічний простір як рівноправному партнерові. Тут свою важливу роль має відіграти малий і середній інноваційний і виробничий бізнес, який за цілеспрямованої підтримки держави має стати повноправним суб'єктом формування і реалізації промислової політики [12].

Таким чином, сучасна неоіндустріальна промислова політика України в умовах розвитку інтеграційних відносин має базуватися на таких положеннях:

- 1) розгляд промислової політики як найважливішого складника загальнонаціональної стратегії;

- 2) активна рівноправна участь у процесі розроблення промислової політики держави, бізнесу, наукових і суспільних організацій;

3) перехід від галузевої промислової політики, що склалася, до політики державної підтримки конкурентоспроможних технологій і виробництв;

4) вибір об'єктів промислової політики відповідно до загальносвітової тенденції зростання значення високотехнологічних галузей із високою доданою вартістю;

5) створення умов для переходу до наукоємної економіки, в якій знання та інформація є головними чинниками стійкого економічного зростання;

6) посилення значення законодавчої та судової діяльності у проведенні промислової політики [12].

Висновки з проведеного дослідження. Ключове питання промислової політики у здійсненні неоіндустріальних трансформацій – які методи та механізми можуть бути задіяні для їхнього здійснення. Отже, на основі вищезазначених положень можна констатувати, що промислова політика, яка забезпечує досягнення стратегічних цілей, припускає взаємозв'язок таких елементів:

1) концепції, узгодженої з комплексом цілей соціально-економічного розвитку держави;

2) програми, що припускає комплекс заходів щодо здійснення промислової політики і механізмів її реалізації;

3) пакету нормативно-правових актів, що забезпечують успішний розвиток національної промисловості.

Сучасна промислова політика має забезпечувати рішення державних проблем, сприяти розвитку інтелектуально-кадрового і науково-технічного потенціалу національної економіки, орієнтуватися на задоволення споживчого попиту й підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників. Відповідно, яким би не був інструментарій державного регулювання, він покликаний сприяти вирішенню основних завдань промислової політики на сучасному етапі розвитку державної економічної системи в умовах розвитку інтеграційних відносин.

Завдання сучасної національної промислової політики:

- визначення переліку технологій і виробництв, що забезпечують захист найважливіших інтересів держави;

- забезпечення пріоритету науково-технічного розвитку;

- створення умов для найповнішої реалізації національного науково-технічного й освітнього потенціалу;

- розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності і ринку технологій;

- стимулювання інновацій у вітчизняній промисловості (у тому числі підтримка малого бізнесу);

- сприяння просуванню вітчизняних технологій на міжнародний ринок;

- розроблення і реалізація національних науково-технічних програм.

Таким чином, промислова політика як складова частина соціально-економічної політики держави включає систему заходів прямого (адміністративного) й непрямого (фінансово-економічного) державного регулювання економіки, спрямованих на стимулювання розвитку промисловості, підвищення національної конкурентоспроможності і ефективності виробництва. Вибір і реалізація типу промислової політики (загальносистемної або селективної) зумовлені складністю вирішуваних завдань й обраними пріоритетами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Макаренко І.О. Сучасні складові державної промислової політики України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_11.

2. Государственный сектор промышленности в системе экономического регулирования: монография / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко и др. Донецк: Ин-т экономики промышленности НАН Украины, 2003. 330 с.

3. Коломойцев В.Є. Структурна трансформація промислового комплексу України. К.: Українська енциклопедія, 1997. 304 с.

4. Самитов А.А. Эффективная промышленная политика как основа экономического роста. Информ-Курьер. 2002. № 5. С. 25–29.

5. Развитие национальной экономики на засадах неоіндустріальної модернізації / С.В. Іванов, В.І. Перебийніс, Є.В. Котов, О.В. Федірець. Управління економікою: теорія та практика: зб. наук. пр. К.: ІЕП НАНУ, 2015. С. 31–41.

6. Ліба Н.С. Формування основних цілей регіональної промислової політики. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 63–67.

7. Стратегия оценки промышленной структуры и роста / ООН Департамент по экономической и социальной информации и анализу политики. Нью-Йорк: ООН, 1994. VIII. 73 с.

8. Ляшенко В.І., Котов Є.В. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? монографія; НАН України, Ін-т економіки промисловості; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. К., 2015. 196 с.

9. Національна модель неоіндустріального розвитку України: монографія / В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська, М.Ю. Заніздра, В.Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського. К.: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2016. 518 с.

10. Кіндзерський Ю.В. Антикризисова промислова політика: варіант вітчизняного концепту. Вісник Національної академії наук України. 2016. № 10. С. 27–42.

11. Ліба Н.С. Наукові підходи до поняття «регіональної промислової політики». Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/113.pdf>.

12. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України: колективна монографія / Л.В. Дейнеко, І.А. Шовкун, Е.І. Шелудько та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». К., 2016. 278 с.